

Hivatás és sors intézménytörténeti tükörben

Trianon után csaknem száz évvel és több mint négy évtizednyi szocializmus után is élnek és működnek a határon túli magyar művelődés intézményei, közöttük a székelyföldi könyvtárak is. A rengéserejű határváltozások és rendszerváltozások után, a XXI. század elején ráadásul beköszöntött az információs társadalom korszaka, amely sok mindent megváltoztatott és megváltoztat a könyvtárak évszázada kialakult, hagyományos életében. A trendek alapvetően megváltozóban vannak, így például a könyvtárak is részei lettek a virtuális világnak, a virtuális világ is beköltözött a könyvtárakba. Az ellentmondóan megítélt változások közül viszont mégis csak a digitális kultúra az, amely leginkább megkönnyíti a kisebbségi magyar művelődés autonóm formáinak kialakítását és megerősítését, hiszen az elektronikus információáramlás nem ismer országhatárokat. Így a Székelyföld magyar intézményei, tehát a könyvtárak is eleven kapcsolatban vannak az anyaország kulturális vérkeringésével. E biztató jelen perspektívájából tekint vissza Dani Erzsébet két székelyföldi művelődési intézmény, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárának múltjára – a kezdeteiktől napjainkig tartó időben. Mindkét intézmény történetét úgy dolgozza föl, hogy a kelet-közép-európai történelem alakulásának kontextusában vizsgálódik, és pedig olyan kisebbség- és intézménytörténeti perspektívából, amelyben nagy – olykor meghatározó – szerep jut egy-egy igazgató, intézményvezető, alapító mecénás, patrónus személyiségének és munkásságának, és a szerző mindezt a pozitívista történetírás adatszerűségével, pontos okadatolásával teszi.

Így tekinti át a Magyar Nemzeti Múzeum alapítása után fél évszázaddal, 1875-ben létrehozott, ténylegesen 1879 óta működő Székely Nemzeti Múzeum történetét. Ugyanis az alapító, Csereyné Zathureczky Emília 1879. szeptember 15-én adta át a mai múzeumépületől pár saroknyira lévő Székely Mikó Kollégium egyik emeletén helyet kapott múzeumot Csík, Háromszék

és Udvarhely vármegyék közönségének. A szerző az alapítás körülményeinek fölrajzolása után időrendben tekinti át a múzeum gyűjteményeinek létrejöttét és gyarapodását, és pedig a működést meghatározó jeles igazgatók, vezető személyiségek munkásságának méltatása keretében. Kiemeli Nagy Géza (1881-1889), László Ferenc (1901-1925), Csutak Vilmos (1908-1936), Herepei János (1936-1944), Szabédi László (1945-1947) vezetői tevékenységét. És persze rendre megemlékezik a szervezeti változásokról, az államosítás, az átszervezések következményeiről, amelyek nyilvánvalóan igazodtak például Románia közigazgatásának átalakításához is: a II. világháborút követően kialakult autonóm tartományt 1968-ban fölszámolták, és a Székelyföldet betagozták a román megyerendszerbe, majd az 1989/90-es rendszerváltozást követően a sepsiszentgyörgyi múzeum újra a székely nép nemzeti múzeuma lehetett. A monografikus keretben és módon tárgyalt, 1875 és 2005 közötti 130 esztendő történetének tabló-jában a szerző külön megemlékezik a múzeum könyvtáráról, amely a múzeum levéltárával 1941-ig szerves egységet alkotott, ezért a gyűjtemények gyarapítási statisztikáiban is együtt szerepeltek a nyomtatott és kéziratos tételek. Ám ezekből is kiderül, hogy jó néhány könyvtáraságot birtokolt a múzeum szakkönyvtára: XVI. századi itáliai és német kiadványoktól a XVII-XVIII. századi hazai ritkaságokig. A szerző kitér arra is, hogy az 1919/20-as impériumváltozás után a Román Tudományos Akadémia igen sok román nyelvű szak- és kézikönyvet (szótárat, helyesírási szabályzatot, akadémiai értesítőket) „ajándékozott” a múzeum könyvtárának. A II. világháború után ennek a „fordítottja” következett be: 1945 után a román állam több mint négyszáz tétel listát küldött a múzeumnak arról, mely műveket köteles kivonni az állományából. Érdemes megjegyezni, hogy a tilalmi listára került könyvek szerzői között ott találjuk Kosztolányi Dezsőt, Mályusz Elemért, Makkai Sándort, Hóman Bálintot, Reményik Sándort, Klebelsberg Kunót, de valami okból rákerült Arany János *Tol-*

dija is. Dani Erzsébet visszatekintő módon összeállítja a múzeum könyvtárának gyarapodási statisztikáját is: az 1903. évi nyitó állomány 1907 darabot számlált, 1950-ben lépte át az állomány a harminc-ezres határt, és a rendszerváltozás időszakában, 1990-es évek elején a érte el kötetek száma a hetvenezret.

A könyv második, terjedelmében jóval szűkebb részében a szerző a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárának történetét tekinti át. Az intézmény múltja a székelyföldi reformáció XVII. századi történetében gyökerezik. Az udvarhelyi alapfokú (triviális) iskola középiskolává fejlesztése Apafi Mihály fejedelem kancellárja, Bethlen János és fia, Bethlen Miklós udvarhelyszéki főkapitány nevéhez fűződik. Az iskola alapító okirata 1671-ben kelt, ebben az esztendőben az idősebb Bethlen és a fejedelem összesen 46 kötetnyi ajándékkönyvvel alapozta meg az iskola könyvtárát. A XVIII. század végén a gyűjtemény 3826 kötetet számlált, a XIX. század végén pedig tizenhatezret is meghaladta. Dani Erzsébet könyve e részében is a történelmi korszakok szerint halad, miközben a könyvtár történetét az iskola évkönyveinek felhasználásával rajzolja föl. Mivel a református iskola 1874-től jelentetett meg értesítőket, ettől az időtől számítja a könyvtár történetének első szakaszát, amely a századfordulóig tartott. 1900 és 1913 közé helyezi a második periódust. E korszakhatár onnét ered, hogy az új iskolaépület 1913-ra készült el, amely fejlemény természetesen a könyvtár elhelyezésében is kedvező változást hozott. Az I. világháború elvesztése, majd az államfordulat, Erdély Romániához kerülése gyökeresen új helyzetet teremtett, például a tekintetben, hogy a középfokú anyanyelvi oktatás szinte egészében a felekezeti iskolákba szorult vissza. 1948 augusztusában azután a felekezeti iskolákat államosították, így a székelyudvarhelyi református kollégium is állami felügyelet alá került. Több átszervezés után az iskola könyvtára a Pedagógiai Líceumhoz (vagyis a tanítóképzőhöz) került, azután a rajoni (járasi) és városi könyvtárhoz is tartozott. 1990 óta a Tudományos Könyvtár hetvenötezer nagyságú gyűjteménye a Haáz Rezső Múzeum részlegként működik. (A névadó Haáz Rezső a református kollégium tanára volt a XX. század elején.) A szerző a jelenleg Róth András Lajos vezetése alatt álló intézmény digitalizálási munkálatainak adataival zárja le történeti áttekintését.

Dani Erzsébet a kötet végén fölteszi a kérdést: mi a közös a bemutatott két intézményben a magyar és a román történelem megszabta körülményeken kívül? A kemény helytállás – adja meg a választ. A muzeológusok és könyvtárosok a magyarság kulturális kincsét védtek állhatatosan a történelem forgószelében is, hogy a székely nép önazonosság-tudatát megőrizték, megerősíthessék. Évtizedeken át a magyar múlt és a román jelen dialektikájában kellett az intézmények munkatársainak helyt állniuk, miközben sokszor az intézmények pusztasága is veszélyben forgott. Veszteségek és győzelmek váltakoztak e küzdelemben, mígnem 1989-ben a megnyomorító diktatúra véget ért, ám a küzdelmes kisebbségi sors nem. Ugyanakkor 1990 után mindkét intézmény visszatért az újjászervezett egyetemes magyar intézményhálózatba. A kötet végén a szerző a „digitális Kárpát-medence” egységes jövőképét vázolja föl biztató perspektíva gyanánt, lényegében oda érkezve, ahonnét könyve elején elindult: az online elérési lehetősége fölszámolta az országhatárok elválasztó hatását.

A lábjegyzetekkel hivatkozott, tekintélyes terjedelmű bibliográfiával, adattárakat tartalmazó hét melléklettel és képtáblákkal kiegészített „dupla” intézménytörténeti monográfia két székelyföldi intézmény „párhuzamos életrajza”. Mert a meghatározó történelmi fordulatok következményei – kimondva, kimondatlanul – a magyar értelmiségi generációk felelősségéről, hivatástudatáról és elkötelezettségéről is szólnak. Dani Erzsébet nem nagy szavakkal, szólammokkal beszél erről, hanem a múlt által hitelesített valóság tablójának és portrészorának pontos fölrajzolásával. Ahogyan a régi muzeológusok, könyvtárosok sem szónokoltak, hanem okosan tették a dolgukat, szívósan elvégezték a köznapok aprómunkáját, de mindig úgy, hogy a megmaradás ügyét is szolgálják. Ma már látjuk: a kényszerítő sors és a megmaradást szolgáló hivatás koordinátarendszerében végezték munkájukat. A kötet, azon túl, hogy remek intézménytörténeti összefoglalásokat nyújt, tisztelgés az áldozatos munkát végzők emléke előtt is.

(Dani Erzsébet: Székelyföldi intézményi sors két meghatározó kulturális közgyűjtemény történetének tükrében. Budapest, Argumentum Kiadó, 2015. 340 p. + 4 t.)